

Л.В. КОВАЛЬ

Глухівський державний педагогічний університет
вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів,
Сумська обл., 41400, Україна
E-mail: univer@sm.ukrtel.net

НОВІ ЗНАХІДКИ АДВЕНТИВНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН НА ПРИДЕСНЯНСЬКОМУ ПЛАТО (Сумська обл., Україна)

Ключові слова: флора, адвентивні види, флористичні знахідки, натуралізація, Придеснянське плато, Україна.

Придеснянське плато розташоване на північному сході України на межі Новгород-Сіверського Полісся і Сумського підвищеного Лісостепу. Більша частина його території знаходиться у межах Кролевецько-Глухівського геоботанічного району Глухівсько-Орловського округу дубових лісів ліщино-вих Середньоросійської підпровінції [1]. Даний регіон є зоною активного автотранспортного сполучення, що разом з розвиненим сільським і лісовим господарством сприяє поширенню інвазійних та здичавінню культивованих видів в антропогенних, напівприродних і природних екотопах. Однак дотепер у науковій ботанічній літературі майже відсутні повідомлення про знахідки адвентивних видів у регіоні, тимчасом як прилеглі території Чернігівського Полісся виявилися більш дослідженими в цьому плані [4].

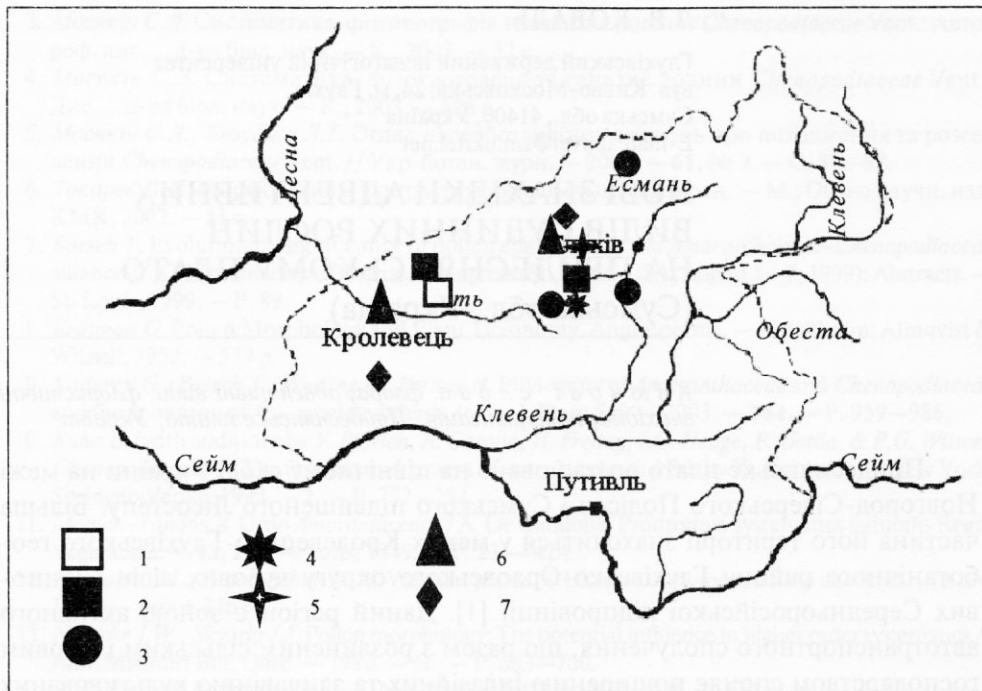
Матеріали і методика досліджень

Під час маршрутних флористичних досліджень у 2002—2004 рр. на території Придеснянського плато було виявлено декілька цікавих місцезнаходжень адвентивних видів, які свідчать про поширення інвазійних видів рослин, а також про тенденції натуралізації окремих декоративних видів. При дослідженні матеріалів Гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ (КН) ми не виявили гербарних зразків нижченаведених видів з території Придеснянського плато.

Результати досліджень та їх обговорення

Impatiens glandulifera Royle — південно-східноазіатський інвазійний вид. Культивувався в Європі принаймні з 1839 р. В Україні у здичавілому стані вперше зареєстрований, очевидно, у 1938 р. на території Закарпаття [3]. У м. Глухові ми спостерігаємо його з першої половини 1990-х рр. Популяція площею 100 м² тривалий час розвивалась в умовах зволоження (дошові води) у пониззі рельєфу біля міського стадіону, утворюючи монодомінантне угруповання. Спостереження 2003—2004 рр. дали змогу виявити декілька нових локалітетів у різних частинах міста, як правило, на зволжених та напівзаті-

© Л.В. КОВАЛЬ, 2005

Картограмма поширення окремих інвазійних і декоративних видів на Придеснянському плато
 Distribution of species on Desna plateau

нених ділянках під високими парканами та в місцях водозабору. Особливо велика за площею популяція *I. glandulifera* відзначена на березі р. Есмань (притока р. Клевені) в м. Глухові, де рослини утворюють на сміттезвалищі суцільні зарості висотою 2 м і більше. Окремі локалітети виду виявлено на території м. Кролевеця. Рослини, як правило, мають добру життєвість, цвітуть, плодоносять, виявляють тенденцію до розширення площ встановлених локалітетів та поширення у нових місцезростаннях.

Thladiantha dubia Bunge — декоративний вид східноазійського походження, культивувався у ботанічних садах Європи [2]. В Україні наводиться як здичавілий для Ужгорода, Тернополя, Києва, Ніжина та деяких інших регіонів і населених пунктів [5, 9]. Ми виявили лише одне місцезростання у межах м. Глухова на території сміттезвалища — можливо, до цього часу найпівнічніше в Україні у складі рудерального екоотопу. Рослини мають добру життєвість, але поки що не виявляють тенденції до подальшого розповсюдження.

Echinocystis lobata (Michx.) Torr. et A. Gray. — північноамериканський декоративний вид, який культивувався у багатьох районах України. Вперше в Україні у здичавілому стані був виявлений в 1933 р. у Закарпатті [6]. Успішно натуралізувався по всьому регіону Придеснянського плато: часто трапляється по заплавах річок, у чагарникових заростях у межах населених пунктів. Рослини мають добру життєвість, виражену тенденцію до поширення.

***Heracleum mantegazzianum* Sommier et Levier** — адвентивний вид кавказького походження, розповсюджується із культури. В Україні у здичавілому стані вперше був наведений для Івано-Франківської обл. у 1962 р., а зараз швидко опановує нові території [4]. У досліджуваному регіоні відомий поки що з декількох локалітетів. Зокрема, біля автошляху Київ—Москва на ділянці Кролевець—Глухів (89-й км) виявлено популяцію, що налічувала майже 25 генеративних особин висотою близько 2 м у стадії активного цвітіння (05.07.2003). Популяція займала площу 30 м². Більшість особин спускалися по схилу придорожного штучно створеного заглиблення рельєфу, де їх співдомінантами були *Urtica dioica* L. та *Robinia pseudoacacia* L. Пізніше популяцію було скошено під час розчищення траси. За усними вказівками студентів Глухівського державного педагогічного університету, популяції даного виду виявлені в околицях сіл Дубовичі та Туліголове Кролевецького р-ну.

***Ambrosia artemisiifolia* L.** — карантинний вид північноамериканського походження. Як відомо, первинним осередком цього кенофіту, виявленим у 1914 р., була станція Кудашівка Дніпропетровської обл., звідки вид поширився на південні і східні області України [6]. Найближчі місцезростання вказуються у межах Сумської обл. — на південний схід від м. Суми і у крайній північно-західній частині Конотопського р-ну [7], звідки вид поширився на північ області. Декілька осередків виявлено у Кролевецькому та Глухівському районах. Зокрема, локалітет площею близько 2 га знаходиться неподалік від залізничного вокзалу у м. Глухові. Рослини мають добру життєвість, виявляють тенденцію до розповсюдження. Поширенню виду сприяють, можливо, крім розгалуженої транспортної мережі, кліматичні умови останніх років, зокрема, деяке підвищення середньомісячних температур у літній період. Так, за даними Глухівської метеостанції, середньомісячні температури в липні становили: 2001 — +21,5 °С, 2002 — +22,5 °С, 2003 — +19,9 °С при нормі +19,5 °С.

Зафіксовано випадки здичавіння окремих екземплярів нижченаведених культивованих видів.

***Rosa rugosa* Thunb.** Батьківщина виду — Приморський край, Корейський півострів, Північний Китай, Японія. У квітникарстві поширені садові форми та міжвидові гібриди [2, 5]. Виявлені локалітети: 1) автошлях Київ—Москва на ділянці Глухів—Бачевськ у придорожному угрупованні серед заростевих форм *Acer platanoides* L. під наметом придорожних насаджень *Betula pendula* Roth., *Quercus rubra* L.; 2) біля дороги у с. Соснівка Глухівського р-ну, далеко від садиб, що практично виключає можливість культивування; 3) на краю урочища Борок, неподалік від дачних ділянок (можливе поширення) серед *Quercus robur* L., *Pinus sylvestris* L. та кущів *Sambucus nigra* L. В усіх виявлених локалітетах рослини квітнуть і плодоносять.

***Sorbaria sorbifolia* A. Br.** Батьківщина виду — Далекий Схід, Сибір, культивується у садах і парках. Поблизу урочища Борок виявлено екземпляр до 2,5 м висотою, що зростає при дорозі в оточенні кущів *Caragana arborescens* Lam. під наметом *Robinia pseudoacacia*. Цвіте і плодоносить.

Symphoricarpos albus (L.) S.F. Blake s. l. — декоративний кущ північноамериканського походження. В околицях Глухова зростає у двох локалітетах, що налічують 5—7 кущів, на вологих прибережних луках озера Скоропадське. Цвіте, плодоносить, відзначено тенденцію до збільшення площі локалітету.

Lupinus polyphyllus Lindl. — багаторічний трав'янистий декоративний вид північноамериканського походження з вираженим потенціалом до натуралізації в умовах досліджуваного регіону. Про це свідчить його масове, а інколи й поодиноке зростання вздовж доріг (автошляхи Крелевець—Глухів—Путівль) на різних типах ґрунтів в угрупованнях придорожних видів, де він формує значні за розміром популяції.

Висновки

Отже, північно-східний регіон України, зокрема територія Придеснянського плато, знаходиться в межах синантропних фрагментів ареалів адвентивних видів *Impatiens glandulifera*, *Heracleum mantegazzianum*, *Echinocystis lobata*, а також карантинного виду *Ambrosia artemisiifolia*. В умовах посилення антропопресії спостерігається тенденція до їх поширення і натуралізації як в антропогенних, так і в природних і напівприродних екотопах, що є потенційною загрозою для місцевих рідкісних видів та угруповань. Згідно з класифікацією Фалінські [8], вказані види можна розподілити таким чином:

Impatiens glandulifera — перша категорія (вид, що досяг біогеографічного успіху, захоплюючи антропогенно порушені екотопи з послабленою конкуренцією). Можна очікувати на його подальше поширення на території регіону з переходом на напівприродні екотопи.

Echinocystis lobata — друга категорія (вид, що натуралізувався в межах фітоценозів, впливає на їх структуру, детермінує адвентизацію природного рослинного покриву). У майбутньому слід очікувати на подальше проникнення *E. lobata* у природні угруповання, його повну натуралізацію і включення до складу природної флори, як це відбулося з *Acorus calamus* L.

Heracleum mantegazzianum, *Ambrosia artemisiifolia* — види, що знаходяться в регіоні на стадії формування первинних осередків. За недостатньо активної уваги місцевих карантинних служб протягом найближчих років слід очікувати на їх експансивне поширення.

Процеси натуралізації здичавілих видів *Rosa rugosa*, *Sorbaria sorbifolia*, *Symphoricarpos albus*, *Lupinus polyphyllus* відбуваються повільно і вони поки що не становлять небезпеки для природної флори.

Карантинним службам регіону слід рекомендувати проведення заходів боротьби з виявленими осередками карантинного (*Ambrosia artemisiifolia*) та інвазійних (*Impatiens glandulifera*, *Heracleum mantegazzianum*, *Echinocystis lobata*) видів, а також організацію систематичних спостережень за їх можливим відновленням.

Гербарні зразки наведених адвентивних видів передані до Гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КВ).

Автор висловлює подяку д-ру біол. наук В.В. Протопоповій, д-ру біол. наук С.Л. Мосякіну, канд. біол. наук М.В. Шевері за цінні поради при написанні статті.

1. *Геоботаничне районування Української РСР* / Андриєнко Т.Л., Білик Г.І., Брадїс Є.М. та ін. — К.: Наук. думка, 1977. — 304 с.
2. *Головкин Б.Н., Китаєва Л.А., Немченко Е.П.* Декоративные растения СССР. — М.: Мысль, 1986. — 320 с.
3. *Губарь Л.М.* Нові для флори Малого Полісся види судинних рослин // Укр. ботан. журн. — 2004. — 61, № 1. — С. 70—75.
4. *Лукаш О.В., Зав'ялова Л.В.* *Heracleum mantegazzianum* Sommier et Levier (*Ariaceae*) на Чернігівському Поліссі // Укр. ботан. журн. — 2003. — 60, № 5. — С. 561—566.
5. *Определитель высших растений Украины* / Под ред. Ю.Н. Прокудина и др. — Киев: Наук. думка, 1987. — 543 с.
6. *Протопопова В.В.* Адвентивні рослини Лісостепу і Степу України. — К.: Наук. думка, 1975. — 190 с.
7. *Протопопова В.В.* Синатропная флора Украины и пути ее развития. — Киев: Наук. думка, 1991. — 200 с.
8. *Протопопова В.В., Мосякін С.Л., Шевера М.В.* Фітоінвазії в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан та завдання на майбутнє. — К.: Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2002. — 24 с.
9. *Чорна Г.А.* Рудералізація прибережних місцезростань Придніпровської височини // Укр. ботан. журн. — 2001. — 58, № 1. — С. 35—39.

Рекомендує до друку
Я.П. Дідух

Надійшла 11.05.2004

Л.В. Коваль

Глуховский государственный педагогический университет

НОВЫЕ НАХОДКИ АДВЕНТИВНЫХ ВИДОВ СОСУДИСТЫХ РАСТЕНИЙ НА ПРИДЕСНЯНСКОМ ПЛАТО (СУМСКАЯ ОБЛ., УКРАИНА)

Приводятся сведения о распространении адвентивных видов *Impatiens glandulifera* Royle, *Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. et A. Gray, *Heracleum mantegazzianum* Sommier et Levier., *Ambrosia artemisiifolia* L. на территории Придеснянского плато, а также о натурализации нескольких видов декоративных растений: *Rosa rugosa* Thunb., *Sorbaria sorbifolia* A.Br. и других.

L. V. Koval

Glukhiv State University

NEW FLORISTIC RECORDS OF ALIEN SPECIES OF VASCULAR PLANTS IN THE DESNA PLATEAU AREA (SUMY REGION, UKRAINE)

Data are presented on new localities and distribution of alien species *Impatiens glandulifera* Royle, *Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. & A. Gray, *Heracleum mantegazzianum* Sommier et Levier, *Ambrosia artemisiifolia* L. and naturalization of some ornamental species (*Rosa rugosa*, *Sorbaria sorbifolia*, etc.) in the Desna Plateau area of Sumy Region, Ukraine.